



רח' המ"ג 5 ירושלים  
[www.erezhemdah.org](http://www.erezhemdah.org)  
[halachapsuka@erezhemdah.org](mailto:halachapsuka@erezhemdah.org)



פסקי דין אקטואליים  
בענייני חושן משפט

ב"ה, עיה"ק ירושלים ת"ו

גליון מספר 48, יג בתשרי תשס"ט

בניגוד למקובל במשפט הכללי, הראיה האולטימטיבית בהלכה היא עדותם של שני עדים כשרים. עדות כזו איננה ניתנת לסתירה, אלא במצבים קיצוניים. מאידך, ההלכה מתנה את עדותם של העדים, בכך שהם יהיו כשרים לעדות, ולכך ישנם תנאים מגבילים למדי. ונמצא, שפעמים רבות העדויות המגיעות לפני בית הדין הינן של עדים פסולים, וממילא משמעותן של עדויות או מוטלת בספק.

בגליון הנוכחי אנו עוסקים במספר היבטים הנוגעים לכשרות עדים. שני פסקי דין עוסקים בבעיות הנוגעות לפסולי עדות - פסול נוגע ופסול רשע, ופסק הדין השלישי עוסק בהסכמה לקבלת עדותו של עד פסול.

הגליון הבא יצא בעזרת ה' לאחר חופשת בין הזמנים.

נשמח לקבל פסקי דין נוספים, על מנת שנוכל לפרסמם בעתיד. תגובות ופסקי דין יש לשלוח

לכתובת [halachapsuka@gmail.com](mailto:halachapsuka@gmail.com).

המערכת:

הרב יואב שטרנברג

הרב עידו הבר, הרב אייל פישלר, הרב עקיבא כהנא

פסקי הדין המתפרסמים ב'הלכה פסוקה', אינם מבטאים את עמדת בית הדין 'משפט והלכה בישראל', וכמו כן אין לראות בפרסומם משום ייעוץ הלכתי או משפטי. מטרת הפרסום היא לעורר דיון הלכתי בין הקוראים.

למעוניינים לעשות מנוי (חינם) לבטאון, נא לשלוח מייל לכתובת: [halachapsuka@erezhemdah.org](mailto:halachapsuka@erezhemdah.org)

בקרו באתר הלכה פסוקה [HalachaPsuka.googlepages.com](http://HalachaPsuka.googlepages.com)

**רוצים לחתום חוזה לפי ההלכה?**

פנו אל: **"משפט והלכה בישראל"**

טלפון: 02-5382710 פקס: 02-5379626 [BEITDIN@ERETZHEMDAH.ORG](mailto:BEITDIN@ERETZHEMDAH.ORG)

## העקרונות ההלכתיים העולים מפסקי הדין בגליון

### 1. כשרות חוקר פרטי לעדות / הרב עובדיה הדאיה

- א. עד המקבל תשלום עבור עדותו מאחד הצדדים, עדותו פסולה משום שהוא נוגע. עם זאת, במידה והוא יקבל את שכרו באופן בלתי תלוי בתוכן עדותו, אינו נחשב נוגע.
- ב. אדם הנוטל שכר כדי להעיד על מעשה שראה, עדותו בטלה.
- ג. אדם הנוטל שכר כדי לראות עדות, אם מעיד אחר כך בחינם, עדותו כשרה.
- ד. חוקר פרטי הנוטל שכר לעקוב אחרי אדם ולהעיד עליו, אינו נחשב נוטל שכר להעיד. ואם שכרו אינו תלוי בתוכן דבריו, הוא כשר לעדות.
- ה. העובדה שלחוקר יש אינטרס בעדותו כדי לחזק את המוניטין שלו, אינה הופכת אותו לנוגע בעדותו.

### 2. כשרות עדים המעידים על עצמם כפסולים / הרב שאול ישראלי

- א. עד המעיד על עצמו שהוא מחלל שבת בפרהסיא, יש מקום לפסול אותו לעדות על פי עצמו, מאחר ודבריו יכולים להתברר בנקל.
- ב. עד שניכר מתוך דבריו שהוא עם הארץ גמור, פסול לעדות.

### 3. חזרה מהסכמה לקבלת עדות עד פסול / הרב יעקב רוזנטל

- א. אם אחד הצדדים הסכים לכך שיעידו עדים פסולים, ונעשה קנין על כך, אינו יכול לחזור בו.
- ב. לעניין זה, חתימה על הסכמה לקבלת עדות אותו עד, הרי היא כקנין.
- ג. כל האמור הוא דווקא בענייני ממונות, אבל לא לגבי דיון בנושא חיוב גט.

הרב עובדיה הדאיה, בית הדין הרבני הגדול

פסקי דין רבניים כרך ה עמ' 3 - 8

## כשרות חוקר פרטי לעדות

### תיאור המקרה

שני הצדדים הם זוג בהליכי גירושין. לטענת הבעל, האשה בוגדת בבעלה, והוא הציג בפני בית הדין חוקרים פרטיים שנשכרו על ידו, והעידו על כך.

האשה מכחישה את דברי העדים.

### פסק הדין

בית הדין קבע כי חוקרים פרטיים, אף שהם מקבלים שכר מצד אחד, כשרים להעיד בנסיבות המדוברות.

### הנימוקים

סדר הדברים לבירור פסק הדין:

א. מאיזה טעם פסול לעדות עד הנוטל שכר להעיד?

ב. באילו תנאים, קבלת שכר כדי לראות עדות אינה פוסלת את העד?

ג. עד שיש לו נגיעה בעדות בגלל שהדבר מועיל למוניטין שלו, האם נפסל לעדות?

### א. טעם פסולתו של עד הנוגע בדבר

הגמרא (בבא בתרא מד:) דנה בראובן שמכר קרקע לשמעון, שלא באחריות. כעת בא לוי, וטוען שהקרקע שביד שמעון היא בעצם קרקע גזולה, והוא הבעלים. הגמרא אומרת, שראובן אינו נאמן להעיד על הקרקע שהיא אינה גזולה ביד שמעון, אם אין לו עוד קרקע, משום שיש לחשוש שלראובן יש בעלי חובות, ושראובן מעוניין להשאיר את השדה בידי שמעון, כדי שבעלי חובותיו יוכלו לגבות את אותה קרקע מיד שמעון.

ואמנם, אם השדה נמכרה באחריות, אין לראובן נפק"מ בזה שיעיד כדי להשאיר את השדה ביד שמעון, שהרי אם יבוא בעל חובו ויטרוף משמעון, יחזור שמעון על ראובן, וממילא יהיה מי שלגביו יהיה ראובן לוח רשע ולא ישלם! אבל אם הקרקע נמכרה שלא באחריות, אז יש לראובן נגיעה, כי הוא מחוייב כלפי בעל חובו, ואילו לשמעון יוכל לומר שלכן מכרה לו שלא באחריות, כדי שלא יהיה לגביו לוח רשע ולא ישלם.

הרמב"ן (חידושים שם מה.) הביא את קושיית הר"י מיגש, שהקשה, למה הגמ' אומרת שהמוכר שדהו אינו נאמן להעיד ללוקח משום שהוא נוגע כי אינו רוצה להיות רשע ולא ישלם, הרי אם ישקר יהיה רשע שהרי מעיד עדות שקר, וזהו חטא גדול יותר. וא"כ, מדוע יש חשש נגיעה.

הר"י מיגש תירץ שני תירוצים:

א. פסול נוגע אינו מחשש שקר, אלא כדין קרוב, שהרי אדם קרוב אצל עצמו ויש בעדות גם תועלת לעצמו, וקרוב פסול להעיד גם כשאין חשש שקר.

ב. אע"פ שיהיה רשע כשישקר, אבל הבריות אינן יודעות ברישעו זה, מה שאין כן כשיהיה רשע מחמת שלא שילם.

על פי התירוץ הראשון, נגיעת הממון כשלעצמה אינה יוצרת חשש שקר, כי לא נחשדו ישראל לשקר בגלל נגיעת ממון. לעומת זאת, לפי התירוץ השני, אכן יש חשש שקר אצל עד המקבל ממון.

במשנה בבכורות (כט.) מבואר, שעד הנוטל שכר להעיד, עדותו בטלה. ומבואר בדברי הראשונים שם, שפסולו מדרבנן בלבד, משום שעבר על ציווי התורה 'מה אני בחינם, אף אתם בחינם'. אלא שהגדרת 'עד

הנוטל שכר להעיד, תלויה בשני התירושים של הר"י מיגש.

אם נאמר שנוגע פסול משום שהוא קרוב, נמצא שגם אם נוטל שכר מאחד הצדדים בלבד, עדותו פסולה רק מדרבנן, שהרי נגיעת ממון אינה פוסלת לעדות, ותשלום השכר אינו הופך את העד לקרוב, שהרי הנגיעה אינה בתוכן העדות עצמה. אולם, על פי התירוץ השני, שעד הנוגע פסול מפני חשש משקר, גם עד הנוטל שכר להעיד פסול מן התורה. ומה שאומרים הראשונים, שעד הנוטל שכר להעיד עדותו בטלה מדרבנן, הוא רק כאשר העד נוטל שכר בשווה משני הצדדים.

להלכה כתב נתיבות המשפט (סימן לד סק"י), שהעיקר כתירוץ השני, שנגיעת ממון פוסלת את העד מפני חשש משקר.

### **ב. נוטל שכר לראות עדות**

בשו"ת משאת בנימין (סימן צח) נכתב:

היכא דהתנית האשה עם העד שאם יועילו עדותו שתהיה מותרת לינשא תתן כך וכך ואם לא יועילו עדותו תתן לו פחות, אז נוגע בעדות הוא ופסול מדאורייתא. ומאי דשינונו הנוטל שכר להעיד עדותו בטלה מטעמא דמה אני בחנם כו' הוי כנוטל דבר קצוב בין יועיל עדותו בין לא יועיל.

דהיינו, שאם העד נוטל שכר שווה בין אם עדותו תועיל ובין אם לא, פסולו רק מדרבנן, משום 'מה אני בחינם'.

ובשו"ת הרשב"א (חלק ג סימן יא) כתב:

נראה לי, שלא אמרו אלא בעדים שנעשו עדים כבר, שהן מצווין להעיד ולא רצו להעיד ולא רצו להעיד עד שנטלו שכר, ודומיא דהנוטל שכרו לדון, שמצוה על ב"ד לדון בין איש לרעהו. אבל מי שאינו מחוייב להעיד, ונוטל שכר לילך ולהיות עד, אינו בדין זה לפי דעתי.

דהיינו, שאם העד נוטל שכר כדי לראות את המעשה שעליו יעיד, אין הוא בכלל 'נוטל שכר להעיד'. כי ציווי התורה 'מה אני בחינם' אף אתם בחינם' מתייחס לחובה להעיד במקרה שהעד יודע כבר עדות, אבל אין חובה ללכת לראות מעשה מסויים, כדי להעיד עליו אחר כך.

לפי זה, היות שהחוקרים הפרטיים נוטלים את שכרם כדי לעקוב אחר אדם, הרי זה כמו לראות מעשה כדי להעיד עליו, שאין בזה חסרון של 'מה אני בחינם'. ולכן יש לדון רק בשאלה, באיזה אופן משולם שכרם, כאשר ברור שאם הם מקבלים שכר נוסף כדי למצוא עדויות מפלילות, אם כן הרי הם נוגעים בעדות.

### **ג. מוניטין - האם סיבה להחשב נוגע?**

על הדוגמא שהבאנו לעיל, של ראובן שמכר קרקע לשמעון אמרה הגמרא, בשלב ראשון, שאם לראובן אין נכסים אחרים, אין לו נגיעה במה שמעיד על הקרקע של שמעון, שהרי סוף סוף שמעון לא יכול לתבוע אותו. התוספות (שם מה. ד"ה מאי) שואלים, מדוע לא נאמר שלראובן יש אינטרס להחזיק את הקרקע ביד שמעון, כדי שכשיתעשר ראובן, לא יחזור שמעון ויתבע ממנו?

הרמב"ן (חידושים שם) הביא תירוץ בשם הראב"ד:

כי קושיא זו אינה קושיא כי דבר רחוק הוא שיחשוב בלבו אעשיר ואקנה ויכחיש על העושר העתיד שלא יטרפנו בע"ח.

כיוצא בדברים אלו כתב גם הטור (חושן משפט סימן לו) בשם הרמ"ה, שאריס יכול להעיד על הקרקע שהוא עובד בה שהיא של בעל הבית, אם בקרקע אין פירות כעת, אף על פי שהאריס נוטל חלק בפירות שהקרקע, ויש לו לכאורה נגיעה, שהרי הוא רוצה ליטול חלק בפירות לכשיבואו, סוף סוף אינו נחשב כנוגע משום

## משפט והלכה בישראל | בית דין לענייני ממונות שע"י "ארץ חמדה"

דכיון דזימנן דהוי ביה תיוהי מפסיד ליה לטרחו, לאו נוגע בעדותו הוא, דמספיקא לא נחית לאסהודי בשיקרא. מדברי הראב"ד והרמ"ה עולה העקרון, שאף שנוגע פסול מחשש משקר, זה רק כאשר הרווח ודאי. אבל כאשר יש ספק אם הרווח יבוא, אין חושדים בעד שישקר בעדות כעת, על רווח שאינו ודאי. בית הדין קבע שכלל זה יפה גם לנדון דידן. ואין מקום לפסול עדות של חוקרים פרטיים המעידים על אשת איש שזינתה משום נוגעין בעדות, מטעם שעל ידי כן יצא להם מוניטין ואפשר שיגיעו להם ריווח מחמת עדותם, כי אין לפסול עד משום נוגע אא"כ יש לו הנאה בעדות זו ולא מה שיתכן שתגיע לו טובת הנאה על ידי עדותו בעתיד.

הרב שאול ישראלי, בית הדין הגדול  
משפטי שאול סימן ה

## כשרות עדים המעידים על עצמם כפסולים

### תיאור המקרה

שני הצדדים הם זוג בהליכי גירושין. לטענת הבעל, האשה ביצעה מספר מעשים, המעידים על כך שהיא מתנהגת בפריצות. והוא הביא שני עדים על כך. עד אחד העיד על עצמו שהוא 'שומר שבת קצת' ו'מניח תפילין בשבתות וימים טובים'. השני העיד על עצמו שהוא נוסע באוטובוס בשבת. בית הדין נדרש לשאלת כשרות העדים.

### פסק הדין

בית הדין קבע כי עדותו של העד שמדבריו משתמע שהוא עם הארץ בטלה. לגבי העד השני, יש גם כן מקום להסתפק בכשרות עדותו. כיוון שלכל היותר יש רק עד אחד כשר, אין להחזיק את האשה כפרוצה.

### הנימוקים

סדר הדברים לבירור פסק הדין:

- א. האם יש לקבל עדות מי שמעיד על עצמו שהוא מחלל שבת בפרהסיא?
- ב. האם יש לקבל עדות מי שמדבריו נראה שהוא עם הארץ?

### א. עדות מי שמעיד על עצמו שהוא מחלל שבת בפרהסיא

אילו היו עדויות בפני בית הדין, שאותם עדים אכן מחללי שבת, ברור שאין לקבל את עדותם. זאת על פי מה שנפסק בשולחן ערוך (חושן משפט סימן לד):

**סעיף א:** רשע פסול לעדות... **סעיף ב:** איזהו רשע, כל שעבר עבירה שחייבים עליה מלקות; ואין צריך לומר אם חייבים עליה מיתת בית דין. לא שנא אם עבר לתיאבון, לא שנא אם עבר להכעיס.

אולם, בנדון דידן לא הוצגו בפני בית הדין עדויות מעדים כשרים על כך שהעדים שהעידו בפני בית הדין הם פסולים, אלא רק העדים עצמם העידו על פסולותם. במקרה כזה, קיים הכלל (חושן משפט שם סעיף כה): אין אדם נפסל בעבירה ע"פ עצמו, אלא על פי עדים שיעידו עליו, שאין אדם משים עצמו רשע. ולכן, לכאורה עדותם של העדים אינה נפסלת על פי דבריהם.

אמנם, בהגהות מיימוניות (הלכות גירושין פרק יג אות כ) מביא את דברי הראב"ה:

ועוד יש לתת טעם דבכל דבר גילוי לא משקר כדאיתא ב"פ אין מכירין דמילתא דעבידא לאיגלווי לא משקרי אינשי והתם באיסורא דאורייתא נפקא מינה כגון תיקון המועדים יום כפור וחמץ בפסח.

הראב"ה כותב, שבדבר שיכול להתברר בקלות, אין חוששים לשקר. מסיבה זו כותב הראב"ה שיש להכשיר עדות פסולים, להעיד על אשה שמת בעלה. בית הדין קבע, שגם לגבי פסול עד יש מקום לומר, שכיוון שדברי העד על עצמו יכולים להתברר בקלות, במקרה כזה יש מקום לומר ש'אדם נאמן לשים את עצמו רשע'.

### ב. עדותו של מי שנראה מדבריו שהוא עם הארץ

עדותו של העד שהעיד על עצמו שהוא 'מניח תפילין בשבתות וימים טובים', מעידה על בורות ועל רצון לשקר לבית הדין.

בית הדין דימה מקרה כזה למה שכתב הרמ"א בתשובה (סימן יג):

## משפט והלכה בישראל | בית דין לענייני ממונות שע"י "ארץ חמדה"

דהא גלוי לכל דאלו שנים עדים שהעידו הם חשודים וכו' וניכרים לפוחזים וריקים לכל אדם, אע"ג דלא ידעינן בהו שהם פסולים ממש, מכל מקום, מאחר שהוחזקו בפי כל לפוחזים וריקים פסולים הם לעדות כזה... וכתבו בהגהת מרדכי דסנהדרין דכל מי שאינו זריז בקריאת שמע ובתפלה ובמצוות פסול לעדות וכו'. קל וחומר לריקים אלו שהוחזקו לחשודים וקלים שאין מקבלים עדותם כלל.

רבי עקיבא איגר (שו"ת מהדורא קמא סימן צט) התקשה בדברי הרמ"א. שהרי הבזויים ועמי הארצות פסולים רק מדרבנן, ובנדון הרמ"א הדיון הוא להאמין לעדים לאסור אשה לבעלה, ואם כן, אף שפסולים מדרבנן, יש לחשוש לעדותם לגבי חשש דאורייתא. אבל למעשה רבי עקיבא איגר לא חלק על הרמ"א.

הבית מאיר (מובא בשו"ת רע"א סימן ק) הסביר את טעמו של הרמ"א :

אבל לאסור אשה לבעלה על ידי ריקים ופוחזים והדומים להם כמו חשוד להעריות, דנראה לחכמים דהם חשודים לשקר, דודאי הם ספק פסולי תורה, מהיכי תיתי להוציא על ידם אשה מבעלה.

דהיינו, שכיוון שחכמים אסרו את עמי הארצות והפוחזים בחזקת רשעים, שוב הם בכלל חשש משקר, ככל עד רשע, וממילא הם ספק פסולים לעדות מן התורה.

נוסף על כך, בנדון דידן, פסילת העדים אינה גורמת להקל, אלא להחמיר, שלא לחייב לגרש את האישה בעל כרחא, נגד חרם דרבנו גרשום.

הרב יעקב רוזנטל, בית הדין האזורי חיפה  
פסקי דין רבניים כרך ד עמ' 346 - 350

## חזרה מהסכמה לקבלת עדות עד פסול

### תיאור המקרה

שני הצדדים הם זוג בהליכי גירושין. לטענת הבעל, הפירוד הוא באשמת האישה, והוא מוכן להביא קרובי משפחה כעדים על כך. בישיבה ראשונה, האשה הסכימה לכך שאותם קרובים יעידו בבית הדין. אולם, בישיבה נוספת החליטה לחזור בה מהסכמתה. הבעל מבקש מבית הדין לאפשר את הבאת העדים.

### פסק הדין

בית הדין קבע כי האשה יכולה לחזור מהחלטתה.

### הנימוקים

סדר הדברים לבירור פסק הדין:

- א. האם יש תוקף להסכמה לקבל עדות פסולים בדיני ממונות?
- ב. האם יש תוקף להסכמה כזו בענייני גיטין וקידושין?

### א. תוקף הסכמה לקבל עדות פסולים בדיני ממונות

המשנה בסנהדרין (כד.) אומרת:

אמר לו: נאמן עלי אבא, נאמן עלי אביך נאמנים עלי שלשה רועי בקר, רבי מאיר אומר: יכול לחזור בו, וחכמים אומרים: אינו יכול לחזור בו.

דהיינו, שאם הסכימו הצדדים לקבל קרוב או פסול בתורת עד, אינם יכולים לחזור בהם מהסכמה זו. ומבואר בגמרא, שרק לאחר שנגמר הדין, אין הצדדים יכולים לחזור בהם. בשולחן ערוך (חושן משפט סימן כב סעיף א) נפסק, שגם קודם גמר הדין אין הצדדים יכולים לחזור בהם מהסכמתם, אם עשו קנין על כך. הש"ך (סק"ד) מציין, שנחלקו הראשונים מדוע הקנין מועיל, ואין אומרים שהוא נחשב 'קנין דברים'. דעת הנמוקי יוסף (סנהדרין ד:), שהקנין אכן אינו עושה פעולה קניינית, אלא רק מצביע על גמירות דעתם של הצדדים, להסכים לקבל עד פסול. לעומת זאת הראב"ן סובר, שהצדדים אכן צריכים לעשות קנין גמור על הממון שאותו העד מחייב או פוטר. בית הדין קבע שהעיקר כדעת הנמוקי יוסף, שהקנין אינו על הממון. כך משתמע מלשון הרמב"ם (הלכות סנהדרין פרק ז הלכה ב):

מי שקבל עליו קרוב או פסול בין להיותו דיין בין להיותו עד עליו, אפילו קבל אחד מן הפסולים בעבירה כשני עדים כשרים להעיד עליו או כשלשה בית דין מומחין לדון לו, בין שקבל על עצמו לאבד זכותיו ולמחול מה שהיה טוען על פיהן, בין שקבל שיתן כל מה שיטעון עליו חבריו בעדות זו הפסול או בדינו, אם קנו מידו על זה אינו יכול לחזור בו.

לשון הרמב"ם 'שקבל על עצמו למחול' היא קנין דברים. ואעפ"כ, הרמב"ם אומר שהיא מועילה. וכך נראה גם מדברי התוספות (בבא מציעא עד. ד"ה הכא), שכתבו שקבלת עדים פסולים היא 'בלא קנין, בדברים בעלמא'. בית הדין קבע גם, שכיוון שהאשה חתמה על הסכמתה לקבל את הקרוב, הרי זה כקנין, שהרי כל הסכם חתום הרי הוא כקנין.



**ב. תוקף הסכמה לקבל עדות פסולים בענייני גיטין וקידושין**

בית הדין קבע, שכל דין קבלת קרובים ופסולים כעדים הוא רק בדיני ממונות, שבהם אדם יכול להתחייב בדברים שאינו חייב מן הדין. אבל לעניין נתינת גט וקבלתו הרי לא מועילה התחייבות של הבעל או האשה, כפי שנפסק בתרומת הדשן (סימן קעג), ולכן מסתבר שגם לא תועיל קבלת קרובים ופסולים. אמנם, מדברי הרשב"ם (בבא בתרא קכח. ד"ה אינו יכול) נראה, שקבלת עדים פסולים איננה התחייבות, אלא נאמנות - שני הצדדים נותנים נאמנות לעדים. ולדבריו נראה שתועיל קבלת עדים פסולים גם לעניין גיטין, אבל מדברי כל הראשונים נראה שהם חולקים על הרשב"ם וסוברים שקבלת עדות היא מטעם התחייבות, וממילא הסכמת האשה לקבל את העד הפסול אינה מחייבת אותה.

# שער לדין

## מה בין פועל לעבד

בגליון הקודם הסברנו, שהמקבילה של מעשה קנין בהקשר של עיסקת שכירת פועל, היא התחלת המלאכה של הפועל, או עשיית קנין סודר. עם זאת, אין זו הקבלה מלאה.

בברייתא בגמרא (בבא מציעא עט:) נאמר:

תנו רבנן: השוכר את הספינה ופרקה לה בחצי הדרך - נותן לו שכרו של חצי הדרך, ואין לו עליו אלא תרעומת.

הגמרא מסבירה, שמדובר במקרה שבעל הספינה לא מפסיד הפסד כספי מסיום השכירות באמצע, אם כי תיגרם לו טירחה במציאת שוכר חדש לספינה.

דהיינו, שלמרות שאדם שכר ספינה למלאכה מסוימת, הוא רשאי לסיים את השכירות באמצע המלאכה, אם אינו גורם הפסד ממוני לבעל הספינה. הטור (חושן משפט סוף סימן שיא) מסיק מכאן, שכל אחד מהצדדים יכול לסיים עיסקת שכירות, אם אינו גורם הפסד ממוני לצד שכנגדו. אילו התחלת המלאכה היתה כקנין גמור, לא היתה אפשרות לחזור, ללא הסכמת הצד השני, וקנין מחודש, אף אם לא נגרם הפסד ממוני.

בגמרא מבואר, שלגבי חלק מעיסקאות השכירות, האבחנה בין התחלת מלאכה לקנין בחפץ חדה עוד יותר. הגמרא (שם עו: - עז:). מציינת, שישנו הבדל בין שכירת פועל שכיר ובין שכירת פועל קבלן. פועל קבלן רשאי לחזור בו, רק כאשר לא נגרם לצד השני הפסד. הדוגמא בגמרא היא של אדם ששכר פועלים לקצור את שדהו תמורת 8 סלעים. הפועלים חזרו בהם לאחר שעשו מחצית מן העבודה, ועלות השלמת העבודה היא 5 סלעים. נמצא, שאם בעל הבית ישלם לפועלים עבור חצי העבודה על פי השער שהבטיח להם, יגרם לו הפסד. שכן הוא ישלם להם 4 סלעים, ועבור יתרת העבודה יצטרך לשלם עוד 5 סלעים - סה"כ 9, שזה יותר ממה שהתחייב מראש לשלם. כיוון שמדובר בפועלי ששכרו לעבודה קבלנית, יהיה בעל הבית רשאי לנכות להם משכרם, כדי שלא יפסיד. יש לציין, שמדברי הטור בסימן שיא שהבאנו, משתמע שהפועלים רשאים לכתחילה לחזור בהם, אם הם מוכנים לשלם את ההפסד שנגרם לבעל הבית.

אולם, כל האמור הוא רק בפועל קבלן. פועל שכיר רשאי לחזור בו, מבלי להפסיד משכרו, גם אם הדבר גורם הפסד לבעל הבית. לכן, בדוגמא שהצגנו מקודם, אם מדובר בפועל שכיר, הוא יקבל שכר חצי העבודה - 4 סלעים - ובעל הבית יצטרך לשאת בהפסד. הגמרא (שם י:) מנמקת את הזכות של הפועל השכיר, על פי הפסוק בויקרא (כה, נה): 'כי לי בני ישראל עבדים'. ודורשת הגמרא: 'עבדי הם, ולא עבדים לעבדים'.

משמעות דרשת הגמרא היא, שאילו דינו של הפועל השכיר היה כשל פועל קבלן, הרי הפועל השכיר היה נחשב 'עבדי של בעל הבית, ואסור ליהודי להיות עבד של איש, מלבד של הקב"ה. ויש שתי אפשרויות להבין, כיצד שינוי דינו של השכיר, גורם לו להפסיק להיות עבד:

א. העובדה שהשכיר רשאי לחזור בו בחצי היום, נובעת מכך שעיסקת שכירות במהותה היא עבדות. לכן, כדי להימנע מהאיסור שבהיותו עבד של אדם, נתנה התורה רשות לפועל לחזור בו.

ב. העובדה שהשכיר רשאי לחזור בו בחצי היום היא סימן לכך, שבאופן מהותי, עיסקת שכירות מלכתחילה איננה עבדות.

לכל אחת מהאפשרויות בסיס בדברי הראשונים והאחרונים. ונציג כמה מן הנפקא מינות בין שתי האפשרויות:

### האם אסור להיות פועל

המרדכי (בבא מציעא סימן שמו) כותב, שמותר לאדם להשכיר עצמו כשכיר, ואין בזה איסור משום 'כי לי בני ישראל עבדים'. אלא שכתב, שהחילוק בין שכיר ובין עבד הוא, ששכיר נשכר לשלוש שנים, ואילו עבד נשכר לשש שנים, וראיה לדבר, שעל העבד נאמר 'כי משנה שכר שכיר עבדך', ואם כן, כיוון שעבד עובד שש שנים, משמע ששכיר עובד ג' שנים. ולכן, שכירות יותר מג' שנים, אף שאינו עבד גמור לכל הלכותיו, יצא מתורת שכיר, ועובר על כי לי בני ישראל עבדים. כלומר, המרדכי אומר שביסודו של דבר, עיסוקת שכירות יש לה פנים של איסור, אלא שאין זה בכל שכירות, אלא רק בשכירות ארוכת טווח - שלוש שנים לפחות. לעומת זאת, מדברי התוספות (בבא מציעא י. ד"ה כ"י) נראה, שעצם הרשות לחזור מנתקת כל קשר בין שכירות פעולים ובין המושג של עבד.

### המניע לחזרה

הטור (סימן שלג סעיף ב) מביא את דברי ר"י, שכתב שאם הפועל רוצה לחזור בו משום שהשכר עלה, וכעת אינו מוכן לעבוד בשכר הזול, אין שומעים לו. הב"ח כותב, שהסברא היא, שהרי פועל זה אינו מעוניין להפסיק להיות עבד, אלא רק לעבוד תמורת שכר גבוה יותר, והרשות שהעניקה התורה לפועל לחזור בו, היא רק בתנאי שהוא רוצה להפסיק להיות עבד.

בשו"ת חוות יאיר (סימן קו) דן במקרה דומה - אשה שעבדה כמשרתת, רוצה להפסיק לעבוד אצל בעל הבית, ולעבור לעבוד אצל אדם אחר. החוות יאיר נוקט, שהיות שישנו הדין של כי לי בני ישראל עבדים, אין למשרתת שום התחייבות, והרי היא רשאי לחזור בו בכל מקרה. בפת"ש (סק"ד) ציין, שלכאורה דברי החוות יאיר אינם מתאימים לשיטת ר"י.

### עשו קנין על התחלת המלאכה

הנפק"מ השלישית שנדון בה, קשורה לדברים שפתחנו בהם - אחת הדרכים ליצור עיסוקת שכירות פעולים היא ע"י קנין. הריטב"א (שו"ת סימן קיז) כותב, שאם שכיר נשתעבד בקנין, הוא אינו רשאי לחזור בו, והדין של כי לי בני ישראל עבדים נאמר רק בפועל ששעבדו נובע רק מתחילת מלאכה. הש"ך (חושן משפט סימן שלג סק"ד) חולק על הריטב"א. הש"ך טוען, שכיוון שהתורה רצתה ששכיר לא יהיה עבד, היא נתנה לו את האפשרות לחזור. יצירת שכירות שבה הפועל אינו רשאי לחזור גורמת לפועל להיות עבד. ה'התנגדות' של התורה לכך ששכיר יהיה עבד גורמת לכך, שגם כאשר השכיר רוצה להיות כעבד דהיינו שעושה מעשה קנין על כך שלא יוכל לחזור, הוא אינו רשאי לעשות כן, וממילא הקנין לא מועיל.

# עת לדון

## חוק סימון מחירים

הרב עקיבא כהנא

החוק המכונה 'חוק סימון מחירים' הוא למעשה סעיף (17ב) מתוך חוק הגנת הצרכן:

המחיר המחייב של טובין יהיה המחיר שהוצג עליהם בהתאם להוראות סעיף זה, אף אם מחירים בקופה גבוה מהמחיר האמור.

אם נתרגם זאת לשפת הדיוטות, נאמר כי המחיר לחפץ נקבע על פי המחיר המסומן עליו, אפילו אם בקופה רוצה המוכר לחייב את הקונה במחיר גבוה יותר. בגליון הנוכחי נדון בשאלה, האם יש לסעיף זה תוקף בהלכה, בהתעלם משאלת 'דינא דמלכותא דינא'. בגליון הבא נדון בשאלה זו תוך התחשבות בשאלת 'דינא דמלכותא דינא', ובבעיית אונאה.

### קביעת מחיר במקרה של העדר הסכמה מפורשת בין הקונה למוכר

בשולחן ערוך (חושן משפט סימן רכא סעיף א) נפסק:

זה אומר במנה וזה אומר במאיתיים, והלך זה לביתו וזה לביתו, ואחר כך תבעו זה את זה, אם הלוקח תבע את המוכר ייעשו דברי מוכר, ואם המוכר תבע את הלוקח ייעשו דברי לוקח.

במקרה דנן, אמנם היתה קביעת מחיר מצד המוכר, שכתובה על המוצר, אבל כאשר הקונה מגיע לקופה הוא מגלה שישנה קביעת מחיר אחרת של המוכר שהוא לא ידע עליה קודם.

ניתן לומר, כי קביעת המחיר מצד הקונה היא המחיר המופיע על המוצר, כיון שזהו המחיר בו הוא חשב לקנותו, ומצד המוכר הקביעה היא המחיר שהקופה רושמת, כיון שזהו המחיר בו הוא התרצה, ואם כן כיון שהמוכר תובע את הקונה לקנות (לכאורה כך ההגדרה) אזי ייעשו דברי לוקח, דהיינו שיש לשלם על פי המחיר שהקונה מודע אליו.

אלא שבמקרה שעליו מדבר השולחן ערוך, שני הצדדים התווכחו על מחיר, ולאחר מכן קנו בסתמא, ואז הכלל הוא שישנה הסכמה שבשתיקה, שהמחיר של הנתבע למכר, הוא המחיר המוסכם. לעומת זאת, בנדון דידן, המחיר המקודד על החפץ אינו ידוע כלל למוכר, לפי טענתו, ואומר שלא הייתה הסכמה מעולם למכור במחיר הרשום על החפץ, אלא במחיר שרשום במחשב של העסק, ואולי במקרה כזה יוכל המוכר לומר שזהו מחיר החפץ.

אמנם, לכאורה אין בעל הבית יכול להסתתר בטענה כזו שלא ידע את המחיר, כיון שבדרך כלל מי שמקדד את המחיר על המוצרים הם שלוחיו של בעל הבית המוכר, ואם כן מה לי הוא מה לי שלוחיו, חוסר ידיעתו של בעל העסק אינו רלוונטי.

לכן לכאורה פשוט, שכאשר יש מחיר הרשום על המוצר, והקונה התכוון לקנותו, והמוכר למוכרו, הרי כתיבת המחיר על המוצר מהווה הסכמה וקביעת מחירו לצרכן, ולכן יהיה חייב המוכר להסכים למחיר הרשום על המוצר.

### קביעת מחיר שנעשתה בטעות

עד כאן הבהרנו, שאם המוכר או שלוחו רשם מחיר על החפץ, הרי זו הסכמה מצידו למחיר זה, ושוב אינו יכול לחזור בו. עם זאת, ברור שאם המוכר טעה במחיר החפץ, ורשם מחיר לא נכון, אין כתיבת המחיר מהווה הסכמה מצידו למחיר הנקוב. במקרה זה, יש לדון בשאלה, האם המוכר נאמן לטעון שהמחיר שכתב הוא טעות?

שאלה זו תלויה בשאלה, מתי בדיוק נעשה הקנין של הקונה, כאשר אדם נכנס לחנות לקנות.

במשנה במסכת דמאי (פרק ג משנה ב) נאמר:

הלוקח ירק מן השוק ונמלך להחזיר, לא יחזיר עד שיעשר שאינו מחוסר אלא מנין.

כלומר, אדם שמרים ירק שמחירו ידוע, ועומד למכירה, והגביהו על מנת לקנותו, קונה אותו, גם ללא ידיעת המוכר במעשהו, ולאחר מכן הירק כבר שלו. וכן פסק הרמב"ם (הלכות מעשר פרק יא הלכה ח).

ומכך עולה שאדם שלוקח חפץ שעומד למכירה ומחירו ידוע קונה אותו מיד כאשר הכניסו לעגלת הקניות על מנת לקנותו, ויכול להשאירו אצלו, והוא שלו.

כיוצא בזה, הגמרא (בבא בתרא פח.) מדמה את המקרה של המשנה בדמאי, למקרה של אדם שלקח חפץ מבית האומן, על מנת לבדוק אם הוא טוב לו, וידוע מחירו, ואומרת שהלוקח חייב גם באונסין על החפץ. ונחלקו הראשונים מדוע הלוקח חייב באונסין:

הרשב"ם ביאר באפשרות אחת שהלוקח נחשב כשואל את החפץ. אבל מדברי הרמב"ם (הלכות מכירה פרק ד הלכה יד) והשולחן ערוך (חושן משפט סימן ר סעיף יא) עולה שהלוקח כלי על מנת לבקרו נחשב כקונה:

שהואיל ודמיו קצובים מעת שהגביהו נעשה ברשותו ואין המוכר יכול לחזור בו.

אמנם, בימינו, יתכן שכשאדם לוקח לעגלת הקניות שלו חפץ, ברור לו שאין הוא רוצה להתחייב לקנותו, כיוון שהקונה נמלך ואינו קונה גם מה שכבר שם בעגלת הקניות, אבל כאשר הלקוח מגיע אל הקופה, ברור שהוא מתכוון לקנות את המוצרים שבעגלה (ואף שיתכן שהוא ימלך לגבי חלק מהמוצרים, הרי זה כמו נוטל כלי מבית האומן על מנת לבקרו שרשאי להחזיר את הכלי, אבל כל זמן שלא החזיר נחשב כלוקח). כיוון שהקונה נחשב כלוקח של החפץ, הרי הוא המוחזק, ולכן המוכר אינו נאמן בסתם לטעון, שהמחיר שרשם על החפץ נרשם בטעות.

אמנם, אם ברור שהמחיר הוא טעות, נראה שאין להתייחס למחיר הרשום על החפץ, אלא רק למחיר המופיע במחשב שבקופה.

לסיכום: בהתעלם משאלת 'דינא דמלכותא דינא', יש לומר שאם אין הוכחה ברורה שהמחיר שנרשם על החפץ הוא טעות, הרי המוכר חייב להסכים למכור את החפץ במחיר הרשום. אולם, אם מדובר בטעות דמוכה, לא מוטלת על המוכר חובה למכור את החפץ במחיר הרשום.

כאמור, בגליון הבא נדון בשאלה, האם מכח 'דינא דמלכותא דינא' חייב המוכר למכור במחיר הנקוב על החפץ, גם אם ברור שמחיר זה נקב בטעות.